

Theatrum historiae

18

2016

Pardubice 2016

Obsah

Piotr TAFIŁOWSKI The Duels of Monarchs: the Issue of Ritual Communication from Antiquity to the Present Day	9
Sylwia KONARSKA-ZIMNICKA Horoscopes Prepared by Master Astrologers from Krakow at the Turn of the 15th and 16th Century (according to the BJ 3225 and 3227 manuscripts)	25
Jiří VALOVÝ Reformace ve slezských městech na příkladu Krnova a Těšína	39
Jiří JUST Matouš Konečný a jeho podíl na výchově a vzdělávání bratrských duchovních na počátku 17. století	75
Jan DVOŘÁK Eine untertänige Stadt in Mähren des 17. Jahrhunderts in Intentionen der Heiratsmigration. Kombiniertes Zeugnis der Kirchenbücher und Heiratsverträge (am Beispiel von Svitavy)	89
Vítězslav PRCHAL Sázka na nejistou kartu. Armádní služba a sociální úpadek Raduitů de Souches na přelomu 17. a 18. století	113
Veronika MEZEROVÁ Knihovna a čtenářské zájmy Františka Ferdinanda a Jana Václava z Gallasu	153
Petr POLEHLA „ <i>Accipite disciplinam et servate illam.</i> “ Studijní řády Biskupského semináře v Hradci Králové vydané biskupy Blümegenem a Trautmannsdorfem v letech 1766 a 1802 jako pramen poznání formace diecézního kléru	177

Michael VIKTOŘÍK Emanuel Zitta. Pohled na kariéru a dílo důstojníka inženýrského sboru v první polovině 19. století	203
Zuzana PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ Manželské spory před soudem. Realita manželství 60. let 19. století v soudních aktech pražského arcibiskupství	227
Jaroslav NEČAS Legionáři před Mimořádným lidovým soudem v Chrudimi 1945–1948	245
Recenze a zprávy	295
Václav Veber (31. 8. 1931 – 24. 5. 2016)	313
Seznam recenzentů jednotlivých příspěvků (abecedně)	317
Seznam autorů (abecedně)	318

Zuzana PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ

Manželské spory před soudem. Realita manželství 60. let 19. století v soudních aktech pražského arcibiskupství¹

Abstract: Marital Disputes before the Court. The Reality of Marriage 60th Years of the 19th Century in the Judicial Acts of the Prague Archbishopric

The study is reflecting selected matrimonial disputes of the 60s of the 19th century and is deriving from the court records of the Prague archbishopric. The introduction is briefly describing the legal framework of marriage during the 19th century. In the next part are as individual cases presented wedding disputes, another two specific cases relating to matrimonial disputes with an attempt of contemporary reflection. The study is publishing as a part of a research project "Every day life in marriage in the „long“ 19th century from Roman Catholic viewpoint“.

Key words: marriage – court – nuptial dispute – 19th century – cultural history – gender history

Instituce manželství prodělala během „dlouhého“ 19. století zásadní proměnu. Změny se týkaly nejen právního zakotvení, ale pronikly i do celkového společenského klimatu. Společnost i katolická církev musela být postupně tolerantnější k jevům, které byly dříve nepřípustné, ale nyní díky novému právnímu systému dovolené. Uzavírání (ale i zánik) manželství se stalo záležitostí, kterou dozoroval stát. Došlo k narušení tradičních (i konfesně)² více méně pevně dané rodinných vazeb konce 18. století, společnost byla nucena postupně přijmout smíšené sňatky, civilní sňatky a nakonec i rozvody.

1 Studie byla zamýšlena jako součást projektu GAČR P410/11/P218 *Každodennost manželství v „dlouhém“ 19. století. Výzkum normativních a institucionálních pramenů* a připravována v jeho průběhu. Některé příklady se mezitím staly součástí výsledné monografie (projekt byl uzavřen v roce 2015), případ manželů Sklenářových byl určen pouze pro *Theatrum historiae*.

2 V tomto smyslu odkazují např. na novou monografii Edity Štěříkové *Moravské exulantky*, která jasně ozřejmuje rodinné vazby mezi tajnými nekatolíky před polovinou 18. století na Moravě. Srov. Edita ŠTĚŘÍKOVÁ, *Moravské exulantky v Obnovené jednotě bratrské v 18. století*, Praha 2014.

Pohled na instituci manželství prodělal značné změny, na kterých se podílela řada faktorů. Jedním z nich byla státní populační strategie, jiným postupující ženská emancipace, dalším např. sekularizace (ve smyslu právního rozchodu státu a církve). Až do přelomu 60. a 70. let 19. století bylo manželství uzavíráno před tváří církve. „Dlouhé“ 19. století v rakouských zemích je z hlediska právního ukotvení manželství ohraničeno josefínskými reformami (Toleranční patent a Manželský patent Josefa II.) a následně vznikem Všeobecného občanského zákoníku. V průběhu 19. století přinesl důležité změny konkordát mezi katolickou církví a Rakouskem, následně zavedení nouzového civilního sňatku roku 1868. Celý modernizační proces byl nakonec završen manželskou novelou v roce 1919. Zažité hranice byly nenávratně narušeny, zásadní vliv na manželství přešel v 1. polovině 19. století do rukou státu.

Cílem studie je nahlédnout do každodennosti manželství pohledem specifických pramenů institucionální povahy a také konkrétněji přiblížit krátké období po polovině 19. století, kdy na manželské záležitosti získala zpět výhradní dozor katolická církev, tedy ve smyslu rozhodování o platnosti či neplatnosti manželského slibu. Díky konkordátu mezi rakouskou vládou a papežským stolcem z roku 1855 byla k 1. lednu 1858 obnovena činnost (arci)biskupských manželských soudů, a právě sem směřovala řada specifických žádostí a žalob.³ Mnohé z těchto pramenů jsou unikátní zejména s odkazem na své původce, které můžeme zařadit k příslušníkům nižších sociálních vrstev ve městě i na venkově. Mnozí z žadatelů byli ještě v této době negramotní a nemajetní, tudíž jediným dokladem o jejich existenci jsou záznamy matrik. Tito lidé mohou být podchyceni metodami historické demografie, nicméně jejich soukromý život bývá skrytý.

Po polovině 19. století se někteří odvážili řešit své manželské problémy před církevním soudem a dosáhnout tak lepšího uspořádání vlastního života. Prameny soudního charakteru jsou hojně využívány v rámci studia raného novověku, nejnověji na příkladu rekonstrukce životního příběhu ženy z nižších sociálních vrstev Johany Peřkové, kterou publikoval Jaroslav Čechura.⁴ Různé typy pramenů včetně městské soudní agendy využila (mimo jiné) pro rekonstrukci partnerských vztahů měšťanek raného novověku Michaela

3 Podrobnější k právnímu pozadí této problematiky uvádím ve výsledné monografii k tématu Zuzana PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ, *Každodennost manželství 19. století pohledem soudních akt a příruček pro katolické kněze*, České Budějovice 2015, s. 30–46, odkázat lze i na starší literaturu, především Jiří KLABOUCH, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962; TÝŽ, *Politický konsens k manželství v Čechách. Z novějších dějin manželství v našich zemích*, Praha 1960.

4 Životní příběh Johany Peřkové byl rekonstruován mimo jiné na základě soudních výsledků, jde o příklad dějin rekonstruovaných zdola. Srov. Jaroslav ČECHURA, *Neklidný život obyčejné ženy. Johana Peřková (1703–1745)*, Praha 2015.

Hrubá.⁵ Vztahy mezi muži a ženami, ženský a mužský svět 19. století jsou momentálně často rekonstruovány pomocí egodokumentů.⁶ Institucionální prameny 19. století (tedy i prameny soudní agendy) jsou pro rekonstrukci každodennosti 19. století zatím nedostatečně využitým zdrojem se skrytým potenciálem.

V případě soudních jednání týkajících se manželských sporů u arcibiskupského soudu v Praze, které budou představeny, se nejedná o trestněprávní agendu jako ve většině případů v odborné literatuře týkající se raného novověku. Účastníci jednání se v 19. století provinili proti ustanovením Všeobecného občanského zákoníku ve věci uzavírání manželství nebo manželských povinností. V každém případě jde o „civilní“ spory. Navíc z hlediska kanonického (církvního) práva je manželství chápáno jako svátost, ke které směřují i zasnuby. Zasnuby jsou tedy z hlediska církve chápány jako zavazující. V tomto smyslu nacházíme zásadní rozpor mezi Občanským zákoníkem a kanonickým právem.⁷ V 60. letech však došlo v této oblasti ke změně a díky konkordátu byla obnovena právní závaznost zasnub, což přineslo nemalý nárůst soudní agendy.⁸

Spolu s manžely a snoubenci se do středu pozornosti dostali také katoličtí faráři, kteří nyní zastupovali stát i církve jako státní úředníci ve věci zprostředkování úředních dokumentů. Faráři sepisovali žádosti, seznamovali účastníky řízení s výsledky jednání u církevního soudu – neboť rozhodnutí byla často vyřčena bez přítomnosti zúčastněných – či se snažili manžele smířit. Mnohdy se také vyjadřovali ke konkrétnímu manželskému sporu. Nemuseli vystupovat jako přísně neutrální osoby, jejich názor byl naopak ceněn a do jisté míry reflektován jako názor důvěryhodné osoby (úředníka), který nejlépe zná místní poměry. Faráři zároveň museli dostát všem svým povinnostem a aktivně komunikovat s oběma spornými stranami i se soudem.

Jako místo úředního styku fungovala nejen fara (farní úřad), ale také vikariátní úřad. V kompetenci vikářů byla celá řada povinností duchovního i světského charakteru, během 19. století značně stoupla jejich administrativní zátěž. Do konce 60. let 19. století byly vikariátní úřady mimo jiné také komisariáty manželského soudu.⁹

5 Michaela HRUBÁ, *Zvonění na sv. Alžbětu. Odraz norem a sociální praxe v životních strategiích měšťanek na prahu raného novověku*, Praha 2011.

6 Milena LENDEROVÁ – Jana STRÁNÍKOVÁ, *Důvěrné stránky*, Pardubice 2015.

7 Srov. František LAURIN, *Moc zákonodárná a soudní v příčině manželství dle kanonického práva církevního*, Praha 1883, s. 125 nn.

8 K závaznosti zasnub srov. Z. PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ, *Každodennost manželství*, s. 34 nn.

9 Úkolem vikariátního úřadu bylo zprostředkovat komunikaci mezi arcibiskupskou konzistoří a jednotlivými beneficij, s patronátním úřadem apod. Z funkce vedení komisariátu manželského soudu vyplývaly povinnosti vést korespondenci s rozhádanými manželi, snažit se o narovnání sporu mezi manželi (nebo snoubenci) a případně zajistit protokolární výsledky pro manželský soud. Na příkladu sedlčanského vikariátu Tomáš ZOuzal, *Sociokulturní působení českého duchovenstva v 60. letech 19. století. Sedlčanský vikariát pod vedením B. M. Kuldy 1860–1870*, diplomová práce,

Úkol farářů a vikářů nebyl jednoduchý, neboť za nimi přicházela řada manželů a snoubenců v rozepřích a jejich úkolem bylo jejich situaci posoudit a dosáhnout de facto předem očekávaných výsledků řešení. Velmi často se stávalo, že za farářem přicházeli farníci ještě před uzavřením sňatku, zejména pokud šlo o porušení snubního slibu. Typickým příkladem byla situace, kdy na faru přišla odmítnutá dívka s tvrzením, že ji její partner slíbil manželství, ale slib porušil a chce si vzít za ženu jinou (většinou movitější) nevěstu. Informace o novém sňatku se ženy často dovídaly prostřednictvím ohlášek nebo prostou pověstí v okolí. Instrukce, jak v tomto případě postupovat, podávají odborné příručky pro pastorační praxi.¹⁰ Úkolem faráře bylo především docílit klidu ve vlastní farnosti a po řádném prozkoumání platnosti takto daného slibu měl přimět snoubence k vyrovnání.

Pokus o vyrovnání mezi (nyní již bývalými) snoubenci také mohl mít negativní výsledek, v tom případě postoupil kněz celou záležitost manželskému soudu. Je možné stanovit základní typologii manželských sporů, které mohly směřovat k světským nebo církevním soudům. Ještě před uzavřením manželství šlo o již zmiňované spory o platnost zásnubního slibu, po uzavření manželství pak o nedodržování manželských povinností, žádosti o rozvod od stolu a lože, a nakonec také žádosti o anulaci sňatku. Podkladem pro tuto studii byly katolické církevní prameny,¹¹ hlubší rozbor otázky rozluky v rozsahu, jak ji umožňoval Všeobecný občanský zákoník, zůstává tedy prozatím stranou jak v rámci této studie, tak všeobecně v české historiografii.

Spory snoubenců

Všeobecný občanský zákoník se zcela jasně vymezil vůči pohledávkám snoubenců ve věci zásnub. Od nynějška snoubenci nemají právo domáhat se vyjádření ohledně slibu zásnub soudně, zůstává jim pouze možnost žalovat prokazatelnou ztrátu prostředků spojenou se zařizováním svatby, tj. spor se posouvá do majetkoprávní roviny. Pokud měl jeden ze snoubenců prokazatelné výdaje spojené se svatbou, nebo naopak půjčil druhému

Praha 2013, s. 22 nn. K fungování farních beneficí např. Pavel PUMPR, *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách. Na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*, Brno 2010.

10 Tato problematika byla často předmětem odborných poznámek a článků v Časopise pro katolické duchovenstvo. Podrobněji Zuzana ČEVELOVÁ, *Gender, víra a manželství v „dlouhém“ 19. století. Možnosti interpretace katolických normativních pramenů*, Pardubice 2012.

11 Jde především o protokoly Knížecího arcibiskupského soudu v Praze, uložené v Národním archivu (dále NA) Praha ve fondu Archiv pražského arcibiskupství (dále APA) II., které v odděleném fondu zahrnují případy sporů zhruba od roku 1857 do konce 60. let 19. století, doplněno o dobovou odbornou literaturu, především příručky pro katolické kněze.

snoubenci finanční prostředky, o kterých se předpokládalo, že poslouží k budoucímu dobru manželů, měl právo je vymáhat zpět.

Výdaje mohly připadnout na žádosti o povolení sňatku,¹² získání dispensí (církvních i státních) nebo mohly být zcela soukromého charakteru, v mnoha případech se jednalo o „přátelské“ půjčky, většinou směrem od nevěst k ženichům. Dívky chtěly v dobré vůli pomoci svým snoubencům z nouze, zaplatit dluhy, obstarat vybavení. Když ze svatby sešlo, z přátelské půjčky, která by zřejmě byla smazána svatbou, se stal dluh, který chtěly odmítnuté nevěsty zpět. Naopak Všeobecný občanský zákoník eliminoval požadavky odstupného za nedodržení manželského slibu jako takového. Nevěsta tedy nemohla žádat nic jako kompenzaci za nactiutrhání a zmařený sňatek. Z tohoto hlediska měl počet žádostí týkajících se sporů o platnost zasnub klesnout.

V období znovuoobnovení fungování biskupských manželských soudů se i tyto záležitosti dostávají na stůl církevnímu soudu, a to v poměrně hojné míře.¹³ Manželské soudy jsou znova nuceny se k těmto sporům vyjadřovat. Samozřejmě prvním předpokladem bylo dokázat, že manželský slib byl skutečně platný, učiněný veřejně přede svědky či jinak hmatatelně stvrzen. Není bez výjimky, že pro snoubence byla již připravena nebo dokonce stvrzena svatební smlouva, proběhly ohlášky, a přesto ke svatbě nakonec nedošlo.

Z jistého pohledu jednodušší měla vymáhání pohledávek na bývalém ženichovi svobodná matka nemanželských dětí. Snoubenec byl často dokonce zapsán do matriky jako otec, případně dítě sám vychovával. Pak se jednalo o vymáhání výživného pro dítě. V tomto bodě se velmi prakticky ukazuje dvoukolejnost rakouského soudního systému. Církevní soud mohl uznat zasnuby jako platné a vyzvat odstupující stranu, aby poškozené straně ztrátu nahradila, tj. vyzvala je k dosažení vzájemné dohody na výši odškodného či výživného. Když k tomu nedošlo, musela se poškozená strana domáhat svých práv u civilního soudu.

Příkladů bychom našli celou řadu. Tak například Magdalena Míková se v říjnu roku 1858 u manželského komisariátu na Svaté Hoře domáhala výživného pro svého ani ne tříletého chlapce, jehož otcem byl jistý Josef Palivec. Magdalena tvrdila, že jí Palivec slíbil manželství a pod tíhou tohoto argumentu ji přivedl do jiného stavu. Ke sňatku se ale nemá, naopak tvrdil (což vyplývá ze soudního protokolu), že Magdaleně manželství neslíbil. Sama Magdalena proto bohužel žádné svědky neměla. Protože ale v případě figurovalo nemanželské dítě, byla celá záležitost vrácena zpět na manželský komisariát.

12 Srov. otázka politického konsensu ke sňatku v 1. polovině 19. století, J. KLABOUCH, *Manželství a rodina*, s. 126–127.

13 Ve fondu pražského arcibiskupství zabírá jen tematická část nedodržení manželského slibu více jak deset kartonů. NA Praha, APA II., III. Spory o nedodržení slibu manželského z let 1857–1876, inv. č. 1566, kart. 3010–3021.

Cílem bylo dosáhnout smíru, což v praxi znamenalo, že Magdalena se měla vzdát nároků na sňatek s Palivcem výměnou za finanční zaopatření dítěte. Stanovena byla částka 280 zlatých, které měl Palivec složit na c. k. okresní úřad. V případě, že by Palivec peníze ve stanovené lhůtě nesložil, čekalo by jej další soudní jednání, tentokrát u civilního soudu.¹⁴

Teoreticky by mělo být v zájmu všech zúčastněných dosáhnout dohody na domácí půdě, tedy v mantinelech navržených církevním manželským soudem. Po prohlášení, že zasnuby jsou platné, delegoval soud celou záležitost zpět k manželskému komisariátu. Zásadní úloha smířčího byla tedy spojena s osobou místního faráře nebo děkana, což můžeme vidět v řadě případů.

Marie Foltová žádala v březnu 1858 od Antonína Bendla náhradu za nedodržení manželského slibu ve výši 300 zlatých a navíc vrácení 40 zlatých, kterému půjčila. Jako důkaz bylo předloženo farní vysvědčení o zasnubním slibu¹⁵ a roztržená (ale kolkovaná) svatební smlouva, kterou předložil ženich. V případě opět figurovalo nemanželské dítě. Standardní obrannou strategií ženy bylo konstatování, že kdyby jí neslíbil manželství, nátlaku muže by se nepodvolila. V tomto případě zjevně došlo k předběžné dohodě rodičů, ale nakonec nebyla složena potřebná částka 300 zlatých vojenskému úřadu, aby bylo dosaženo povolení k sňatku. Obžalovaný Antonín Bendl byl totiž rezervní u c. k. II. dělostřeleckého pluku. Bendl se cítil být do celého sporu vtažen vlastně proti své vůli, protože od sňatku ustupovat nechtěl. Vinu naopak viděl v rodině nevěsty. Spor snoubenců byl projednán před manželským soudem v Praze, kde bylo zasnoubení prohlášeno jako platné. Marie mohla tedy zpět požadovat pouze 40 zlatých, které Antonínovi půjčila.¹⁶

Snoubenecký spor dokládá realitu manželských sporů hned v několika bodech: snoubenka se dožadovala kompenzace za (prozatím) neuskutečněný sňatek, jakkoli se zvolená finanční částka zdála být nereálná v konfrontaci s realitou vojenské služby. Ostatně, jaké důvody vedly snoubence k záměru uzavřít vojenský sňatek? Důvodem mohla být touha ženy legalizovat vztah i legitimitu dítěte. Dosáhnout povolení k sňatku s vojákem ale bylo obtížné.¹⁷ V tomto bodě evidentně koliduje soudobý platný právní systém v Rakousku. Zasnuby jsou platné (o čemž do roku 1868 výhradně rozhoduje církevní soud), povolení ke sňatku ale ze strany státu vázne. Řešením pak mohla být

14 Případ je popsán velmi stručně, nejsou ani známy bližší údaje o snoubencích. Z případu ale vyplývá, že byl již projednáván u manželského soudu v Praze a následně vrácen k dojednání na příslušný manželský komisariát. NA Praha, APA II., III. Spory o nedodržení slibu manželského z let 1857–1876, inv. č. 1566, kart. 3010.

15 Tento typ dokumentu je zatím bezprecedentní, je pouze zmíněn do protokolu. Po skončení jednání ale mohly být přílohy vráceny žadatelce.

16 NA Praha, APA II., III. Spory o nedodržení slibu manželského z let 1857–1876, inv. č. 1566, kart. 3010.

17 K vojenským manželstvím viz J. KLABOUCH, *Manželství a rodina*, s. 188–189.

kompenzace zmařeného sňatku v dalším kole jednání u civilního soudu nebo přece jen uzavření manželství.

Nikdy se k manželovi nevrátím

V případě konfliktů v již uzavřených manželstvích se mnohdy jedná o skutečně závažné spory. Často jde o projevy domácího násilí, nedostatek výživy poskytované manželce nebo dětem, spory mezi příbuznými manželů nebo dětmi z předchozích manželství. Typologie těchto manželských sporů (tj. po uzavření manželství) se postupně vytváří, a to jak s pomocí pramenů vzniklých činností arcibiskupského a městského soudu ve Vídni,¹⁸ tak činností Knížecího arcibiskupského soudu v Praze.¹⁹

V každém případě jde mnohdy o závažné konflikty, které boří mýtus o nutné soudržnosti manželství během 19. století. Zároveň ale stále platilo, že jakékoli vybočení z normy vyvolávalo zvýšený zájem okolí, navíc spořádanost partnerských soužití byla kontrolována také státem.²⁰ Případ manželů Šúchových je dokladem, že některé spory nutně vyvolávaly veřejné pohoršení.

Třicetiletá Josefa Šúchová z Volduch (dále Josefka) se po několika měsících po svatbě od svého manžela odstěhovala zpět k otčímovi. S manželem Josefem Šúchou měla dceru narozenou v roce 1860, ve skutečnosti čtyři roky před uzavřením manželství (22. listopadu 1864).²¹ Josef Šúcha se živil jako povozník, Josefka byla dcerou z rodiny, kde otčím spravoval hospodářství. Sňatek se může jevit jako jakési východisko z nouze, ze situace, kdy byla již na světě nemanželská dcera Marie²² a matka potřebovala získat oficiální status. Manžel měl přinést do manželství také grunt, který zdědil, žena věno, které bylo dohodnuto. Sňatek s otcem dítěte se zřejmě jevil jako logické řešení, přesto, při znalosti předchozích okolností, překvapí.

18 Na tomto místě lze upozornit na projekt vídeňských kolegů k manželským soudním sporům 16. – 18. století, srov. URL: <<http://www.univie.ac.at/ehenvorgericht/>>, [cit. 3. 8. 2016].

19 Což je částečně předmětem této studie. Téma ale přímo vybízí k hlubší analýze.

20 Manželská věrnost, respektive její porušení, je v 19. století chápána již jen jako delikt soukromého charakteru, který může žalovat jen postižená osoba, a to do šesti týdnů po zjištění skutečnosti (zákoník Josefa II. z roku 1787; trestní zákoník z roku 1852 ukládá nejvýše tříměsíční vězení). Srov. J. KLABOUCH, *Manželství a rodina*, s. 208–209.

21 Státní oblastní archiv (dále SOA) Plzeň, matrika oddaných Osek, 1848–1874, s. 126; V otázce věku snoubenců se záznamy rozcházejí. Zatímco podle protokolů manželského soudu měla Josefka třicet let, podle matriky bylo snoubencům v době svatby 28 let (Josefka) a 39 let (Josef).

22 Dcera Marie Aubrechtová se narodila 19. července 1860, podle záznamu v matrice ale ani po sňatku nedošlo ke změně statusu na manželské dítě, otcovství je tedy odkryto pouze v soudním spise. Srov. SOA Plzeň, Sbirka matrik západních Čech, Římskokatolická církev, Osek, matrika oddaných, 1848–1874, s. 79; podle matrik z pozdějších let manželé už další děti neměli, srov. SOA Plzeň, Sbirka matrik západních Čech, Římskokatolická církev, Osek, matrika oddaných, 1868–1874, 1874–1888.

Josefka ale s manželem žít nedokázala, zřejmě především proto, že Josef se vyjevil jako muž neschopný dodržet základní požadavky spojené s institucí manželství. Josefka se brzy po uzavření sňatku vrátila domů, ale Josef se cítil dotčen a požadoval její návrat. Celý spor byl zaznamenán farářem Veverkou v Oseku (Osek i Volduchy u Rokycan), který se snažil manžele smířit. Veverka se snažil domluvou přimět Josefku, aby vzala manžela doslova na milost a alespoň na určitý zkušební čas se vrátila domů a dala manželovi možnost, aby se polepšil. Odmítla se slovy: „*Nikdy se k manželovi nevrátím.*“

Sám farář byl nucen okolnostmi konstatovat, že Josef „*je morálně zpustlý povozník nakažený syfilidou, který svou ženu jako dívku přivedl k pádu [...], po svatbě ale stále drží, stejně jako 3 roky před tím, se svobodnou dcerou hostinského z Volduch.*“ Další komplikaci celé věci vidí farář v nevyplaceném věnu, protože mezi tím došlo u Josefina otčíma k požáru, který prozatím znemožnil jeho vyplacení. Josefka je už nyní rozhodnutá nenechat manželovi žádné prostředky a naopak očekávala odložení finanční částky na výživu dítěte a uvažovala o tom nechat se rozvést.²³

Josefka oprávněně ukazuje na manželovu nevěru a zhýralost, zároveň sama tuší, že veřejné ostudě neujde. Předpokládá sice, slovy faráře Veverky, že neujde veřejnému pranýřování, až bude světským ramenem donucena k návratu k manželovi, což bude ale méně pohoršující ve srovnání se situací, kterou zažila v roce 1850 ještě jako svobodná dívka. Tehdy byla od svého nynějšího manžela nakažena a z úředního nařízení, zároveň s vykřičenými nevěstkami, pohnána četnictvem do nemocnice do Plzně. Z vesnice byla, k velkému pohoršení v celé obci, odvedena rovnou z kostela.²⁴

Při znalosti těchto okolností je s podivem, že si Josefka otce svého dítěte vůbec vzala. Povinné úřední smiřování manželů nevedlo k žádnému výsledku, což částečně předpokládali také úředníci Knížecího arcibiskupského soudu v Praze. Nicméně soud zaujímá jasné stanovisko, které tlumočí také faráři Veverkovi do Oseka, manželé se buď musí smířit a sdílet společnou domácnost, nebo mají požádat o rozvod od stolu a lože. Mezi tím může žena požádat u civilního soudu o předběžné povolení žít mimo manželovu domácnost.

Příklad manželů Šüchových poukazuje mimo jiné na závažné rozpory, které mohly manželství doprovázet, a také na v dané době ne zcela obvyklou skutečnost, že si vdaná žena dovolila jednat na vlastní pěst a od manžela se odstěhovat, ačkoli to soudobá právní norma nedovolovala.

23 NA Praha, APA II., VIII. Mixta z let 1860–1871, inv. č. 1572, kart. 3009.

24 Tamtéž.

Smíření manželů Sklenářových

Zcela jiný příběh se odehrál v obci Chlustina na bývalém panství Točnick v letech 1862 až 1863. V tomto případě se jednalo o závažnou žádost o anulaci sňatku z důvodu zatím neprokázané neschopnosti konat manželskou povinnost. Pokud se jedná o žádosti o anulace, jsou prakticky vždy doprovázeny závažnými obviněními a cílem žadatele je v tomto případě dosáhnout zneplatnění sňatku. V případech projednávaných u Knížecího arcibiskupského soudu v Praze bylo nařčení z neschopnosti konat manželskou povinnost obsahem zatím všech zkoumaných případů.²⁵ Ovšem ať už byla tělesná vada prokázána či nikoli, často se ukázalo, že mezi manželi byly i další, hlubší rozepře, které prostupovaly do široké rodiny.

Mohl by o tom vypovídat také příběh manželů Sklenářových. V lednu roku 1862 si vzal zednický tovaryš a domkář v Chlustině Josef Sklenář Barboru, dceru domkáře Tomáše Špičky z Chlustiny.²⁶ Na první pohled se vše jevílo bezproblémově, neboť se jednalo o sociálně rovnocenný sňatek. Svatba se konala v Praskolesích, v tamějším chrámu Páně zasvěceném sv. Mikulášovi 21. ledna 1862. Nevěště bylo 26 let, ženich byl o čtyři roky starší.

Rok se s rokem sešel a v kanceláři Knížecího arcibiskupského soudu v Praze se objevila žádost o zrušení sňatku. Iniciátorem stížnosti byl manžel Josef Sklenář, který přijel 17. ledna 1863 osobně do Prahy na arcibiskupství, aby zde podal svou žádost, kterou měl již předem písemně připravenou. Sekretariát zastoupený panem Horou sestavil písemný záznam o podání celé záležitosti k manželskému soudu. Josef byl na úřední jednání pečlivě připraven, s sebou totiž rovnou přivezl nejen vlastní žádost, ale i důležité přílohy. Jednou z nich bylo dobrozdání místního lékaře Dr. Linkeho (ze 7. ledna 1863) o zdravotním stavu manželky Barbory. Obsah lékařské zprávy zatím blíže nespecifikoval. Josef popsal pouze důvody svého příchodu k arcibiskupskému manželskému soudu tak, že manželka Barbora se údajně zdráhá podstoupit lékařský zákrok – přímo je zmíněn operační zákrok – který by jí pomohl, a zachránil tak manželství. Sám, respektive s pomocí písaře, formuloval také přiloženou žádost, osvětlující důvody k anulaci. Uvedl mimo jiné, že manželka se

25 Srov. Z. PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ, *Každodennost manželství*, s. 147 nn; Zuzana ČEVELOVÁ, *Bolest a potupa lidského osudu. Manželské spory při pražském arcibiskupství*, *Dějiny a současnost* 33, 2011, č. 7, s. 26-29.; NA Praha, APA II., V. Rozvodová řízení z let 1857–1876, inv. č. 1567, kart. 3023, případ Sklenář.

26 SOA Praha, Sbírká matrik středních Čech, Římskokatolická církev, Praskolesy (Chlustina), matrika oddaných, 1841–1872, s. 173.

od něj hned po Třech králich 1863 odstěhovala a vrátila se zpět k otci Tomáši Špičkoví. Jako doklad připojil vyjádření obce k této záležitosti.²⁷

Josef Sklenář ale nebyl v této záležitosti zainteresován sám. Manželka Barbora se odstěhovala k rodičům, je tedy jisté, že o rozepru manželů Sklenářových se v obci a farnosti vědělo. Ale proč se Barbora odstěhovala? Toto jednání nezůstalo bez odezvy a navíc Josef Sklenář musel už mít v této době zcela jasno, plánoval podat žádost o anulaci sňatku.

I v tomto případě, jako v mnoha jiných i méně závažných sporech projednávaných u manželského soudu v Praze, byla role duchovního pastýře v místě zcela nezastupitelná. Aby farář Antonín Burka dostal své povinnosti státního úředníka, který je k dispozici k jednání s úřady i s jednotlivci, projednávání a sepisování různých žádostí, a při tom dostal všem povinnostem duchovního pastýře, využíval různých možností, jak vše potřebné promptně zařídit. Ke Špičkům poslal kostelníka se vzkazem, aby se dcera i otec dostavili na faru. Pak přišel na řadu důležitý výchovný moment, který si Antonín Burka jako duchovní pastýř nenechal ujít: vysvětloval, objasňoval, káral a připomínal, co si manželé před rokem při oddavkách slíbili, jaké povinnosti mají dodržovat, jak by se k sobě měli chovat a co znamená manželská soudržnost, láska, úcta a věrnost, kterou si před Bohem slíbili.²⁸ Před ním leželo lékařské dobrozdání, které přinesl Josef, a kněz musel přece jen svědomitě reagovat na situaci, ve které se manželé nacházeli. Jeho snahou bylo zjistit přímo, věcně, ale citlivě, okolnosti vzniku jejich sporu. Je samozřejmé, že ze své pozice katolického kněze bude jednat vždy spíše jako obhájce manželství.

Josef Sklenář popíral, že by o Barbořině problému cokoli před svatbou věděl. „*Kdy a jakým způsobem jste se o tomto neduhu dozvěděl?*“, dotazoval se jej farář Antonín Burka. „*Ihned po sňatku [...] Barbora nemohla se mnou manželsky obcovat, mne odháněla od sebe, a nepřipustila mne k sobě k tělesnému obcování*“, popsal počátky jejich manželství Josef Sklenář a doplnil, že podle něj došlo k plnění manželských povinností poprvé až v prosinci 1862 (téměř rok po svatbě): „*A to se mnou tak urputně zacházela, se bránila, až mě košili roztrhla*“, konstatoval. Svou výpověď nakonec lakonicky uzavřel: „*Když ale jsem několikrát již s ní obcoval, uznal a shledal ji, že není k potřebě.*“²⁹

Takto tedy vypadal Josefův náhled na celou situaci. Na otázku faráře Antonína Burky: „*Co jste napotom na to podnikl?*“, dostal Josef možnost vylíčit všechny své kroky. Ať už byla pravda v této chvíli na straně kohokoli, Josef rozhodně nečekal, že se něco vyřeší

27 NA Praha, APA II., V. Rozvodová řízení z let 1857–1876, inv. č. 1567, kart. 3023, případ Sklenář, vysvědčení obce Chrastiny, 11. ledna 1863.

28 Farář Antonín Burka nezapomněl na tento zásadní pastorační rozhovor upozornit. NA Praha, APA II., V. Rozvodová řízení z let 1857–1876, inv. č. 1567, kart. 3023, případ Sklenář, protokol, fara Praskolesy, 14. ledna 1863.

29 Tamtéž; Josef informace znova zopakoval do protokolu při dalším přelíčení u manželského soudu v Praze dne 29. října 1863.

bez jeho aktivního přičinění. Jednal podle jednoduchého názoru – je-li s nevěstou něco v nepořádku, je třeba si záležitost vyjasnit s jejím otcem. Sám se ale za Tomášem Špičkou nevydal. Jestli v té době Tomáš Špička nebyl doma (jak tvrdila Barbora) nebo si Josef vlastně netroufal, není jasné. V každém případě ke Špičkovým poslal svou tetu. Její návštěva u příbuzných ale do situace žádné jasnější světlo nepřinesla. A tak se Josef rozhodl jednat. Ještě v prosinci se vypravil poradit k místnímu lékaři do obce Žebrák, aby dohodl pro Barboru lékařské vyšetření. S Barborou ale nic nepořídil, jak se zřejmě dalo očekávat, nechtěla se nechat vyšetřit. Po Novém roce přišlo Josefovi úřední předvolání k notáři do Hořovic. Byl překvapen, když se tam potkal s manželkou Barborou a jejím otcem Tomášem Špičkou, nebo byla návštěva notáře předem plánovaná záležitost? Zdá se, že i Špičkovi hodlali zaujmout určitou strategii jednání.

Ač bychom rádi přinesli důkazy hovořící jinak, uzavření manželství bylo v 19. století často pragmatickou záležitostí. Od spojení dvou rodin, realizované sňatkem potomků, byly očekávány jednoznačné benefity a předpokládalo se poněkud samozřejmě, že sňatek bude po všech stránkách funkční. Pokud nevěsta (manželka) nebyla v pořádku, nenaplnovala jednu z očekávaných rolí, mohla se snadno stát „zbožím bez hodnoty“. V tomto případě ženské tělo nefungovalo, jak se všeobecně očekávalo. A v ohrožení byly najednou všechny hodnoty, které lidé 19. století vnímali jako podstatné. Jednalo se o čest, zdraví, peníze i v neposlední řadě o dobrou pověst.

U notáře šlo zřejmě pouze o podání vysvětlení k Barbořině zdravotnímu stavu. Figurovala zde nová zpráva o lékařském vyšetření od Dr. Linkeho, kde se jasně hovořilo o překážce vykonávat manželskou povinnost, která se vyskytuje na straně Barbory Špičkové. Vadu je údajně možné operativně odstranit. A jak se vzápětí ukázalo, lékařské vyšetření proběhlo na popud Tomáše Špičky. Tentýž den se Barbora odstěhovala zpět k rodičům – i se svým nábytkem – jak podotknul Josef, kterému v této chvíli zbyla prázdná chalupa a jasná vize, že musí konat. A tak se všichni sešli už 14. ledna 1863 na faře v Praskolesích.

Zatím máme před sebou pouze Josefovu verzi manželského konfliktu. Při setkání na faře sice prohlašoval, že pokud se Barbora ze své vůle nechá operovat a uzdraví se, chce s ní i nadále žít v manželství. Ale věřil tomu vůbec? Cítil nutkání říci, jak jejich manželské soužití pokulhává za jeho představami – byť utvořenými dobovými konvencemi: „*Manželka má téměř skrze 22 neděl na mne nemluvila, a že kdyby v mém příbytku zlato i stříbro měla, že ji to nic netěší, a říkávala mě, abych se s ní neradil, a abych na ni nemluvil a nekoukal*“, protože jinak hrozilo, že mu prý dá pohlavek.³⁰

30 Srov. NA Praha, APA II., V. Rozvodová řízení z let 1857–1876, inv. č. 1567, kart. 3023, případ Sklenář, výpověď Josefa Sklenáře, protokol, fara Praskolesy, 14. ledna 1863.

Konečně byl dán prostor k vyjádření také Barboře. O problému prý před svatbou nevěděla, z neschopnosti ji nařkl až její manžel. S manželem nemluvila s odůvodněním, že prý ji Josef nazval „*courou*“, a proto nestála o to s ním nadále komunikovat. Několik měsíců tedy trval „klid před bouří“, když v prosinci 1862 konečně došlo ke zlomové situaci. Pokus o naplnění manželské povinnosti skončil nezdarem. Přece jen se očekávalo, že manželka bude schopná, ochotná a také adekvátně psychicky vyspělá, aby akt pohlavního styku chápala jako neodmyslitelnou součást manželství, byť by si o jeho vlastním průběhu myslela cokoli. Zpočátku Barbora pravděpodobně nevěděla, jaký problém před ní stojí, nicméně Josefovo chování neakceptovala a překročila tím hranice poslušnosti, které byly očekávány. Na svou obranu uvedla: „*Bránila jsem se proto, abych se proti nařknutí, že bych dříve nepočestně chovala, ohraditi mohla*“, bránila ale i vlastní zdraví. Nakonec prožívala prostě strach a rozčarování. Do protokolu uvedla: „*Já jsem tu bolest déle vydržet nemohla, neb můj manžel krutě se mnou zacházel, a dvakrát si svíci [...] do mne svítil, já se hýbati nesměla.*“³¹

Soudržnost s původní rodinou a důvěra k rodičům byly u Barbory velmi silné. Lékařské vyšetření v Hořovicích podstoupila na popud svého otce, který usoudil, že bude lepší, když budou mít Špičkovi v ruce vlastní dobrozdání. Navíc nečekali, až Josef podnikne kroky, které by zřejmě nemohli nijak zvrátit. Výsledek lékařského vyšetření ale nebyl pro Barboru příznivý. Zachování manželství za každou cenu pro ni zřejmě nebylo prioritou. Barbora prohlásila, že žádnou operaci nepodstoupí. Můžeme se jen domnívat, jaké důvody za tímto rozhodnutím stály. Jedním z důvodů mohl být i pocit silného původního rodinného zázemí.

Důvodem zřejmě nebyl strach z lékařského zákroku, což by bylo pochopitelné. Barbora Sklenářová plně chápala obsah lékařské zprávy i dopad na jejich manželství. Důvody, které ji vedly k odmítnutí, vyjádřila zcela jasně – nepřeje si být manželem osočována a nechce snášet další urážky a nadávky. Za prvé ji prý manžel neustále předhazoval, „*že jej chce otrávit*“, a za druhé se nestaral o její výživu. Od svatby uběhl sotva rok, z toho celých osmnáct týdnů si musela Barbora, jak tvrdila, obstarat výživu sama. Manžel si navíc z jejich společného majetku nechal půl korce obilí umlít a uschoval je u svých rodičů.

Bylo jednoznačné, že otci Tomáši Špičkovi nebyl osud jeho dcery lhostejný. „*Jakožto otec od sedmi dítek, a již 58 let stár bych si z toho zrovna zoufat v stavu byl, kdyby tato záležitost nebyla vbrzku ukončena*“, proklašoval.³²

Po jednání na faře v Praskolesích následovalo krátké období, ve kterém si každá strana dostupným způsobem pojišťovala své úmysly. Špičkovi si nechali vystavit kolkované

31 Srov. tamtéž, výpověď Barbory Sklenářové, protokol, fara Praskolesy, 14. ledna 1863.

32 Tamtéž, výpověď Tomáše Špičky, protokol, fara Praskolesy, 14. ledna 1863.

potvrzení od obce, že se Barbora odstěhovala k rodičům. Josef Sklenář do vlastní žádosti k arcibiskupskému soudu sděloval, že považoval za nutné obstarat si hospodyně. Do protokolu, který vznikl na faře v Praskolesích 14. ledna 1863, nechal zaznamenat, že část věna vyplacená Barboře v den svatby bude stále předmětem jednání. Josef tedy, přestože si v tuto chvíli urputně přál, aby jeho manželství bylo prohlášeno za neplatné, zároveň přemýšlel i nad nepříjemnými důsledky – bude muset vrátit věno?

Nervozita a silný pocit nejistoty musely Josefa Sklenáře silně zasáhnout. Zmíněné dokumenty (protokol s výpověďmi, Josefův vlastní dopis se žádostí a lékařské dobrozdání) odešly na pražské arcibiskupství kolem 14. či 15. ledna 1863. Hned vzápětí totiž posílá do Prahy další dopis (nikoli poslední) a také se vydal do Prahy osobně. Ještě 24. července 1863 opět urgoval arcibiskupský manželský soud se svou žádostí o brzké vyřízení případu s tím, aby bylo uznáno, že jeho manželství je od počátku neplatné.³³

Celý příběh soužití manželů Sklenářových prošel za půl roku od ledna do července 1863 mnoha dramatickými zvraty. Nelze přehlédnout emotivní vyjádření obou stran, Josefa i Barbory, která dostala písemnou podobu. Mnohá slova se mohou jevit jako přehnaná a plná momentálních emocí, přesto se jednalo o úřední dokumenty a oficiální korespondenci. Neschopnost manželky Barbory konstatoval nejdříve Josef sám, ale později přiznal, že měl i jiné zdroje informací. Svou roli sehrála nejen lékařská zpráva pořízená na žádost Tomáše Špičky, ale i vyjádření porodní báby.³⁴

Najednou ale došlo v celém případě k nečekanému zvratu – Barbora údajně absolvovala lékařský zákrok, o čemž existovalo další lékařské dobrozdání poslané do Prahy. Zákrok měl provést Dr. Tollar.³⁵ „*S operací své manželky spokojen nejsem*“, psal do Prahy zoufalý Josef Sklenář v dopise z 16. února 1863 a vyznal se: „*Žádný člověk to nezkusil, co já jsem již zkusit musil.*“³⁶ Barbora byla, podle něj, k sňatku přinucena vlastními rodiči a k němu, jako ke svému právoplatnému muži, žádnou lásku (!) necítí a neprojevuje. Jako důkaz má sloužit tvrzení, že Barbora už dříve (snad před svatbou) projevovala náklonnost k jinému muži, což bylo údajně mezi blízkými přáteli známé. A po vsi se povídá, že jej (svého bývalého milého) po svatbě zvala k sobě domů, ale dostalo se jí odmítnutí: „*Ty jsi vdaná, to být nesmí, a kdyby Pepík domů přišel, co by říkal?*“ Barbora ovšem naplno projevuje dlouho skrývanou bolest „*veřejně, v hospodě a v pláči*“, což si lze snadno představit, a říká:

33 Josef Sklenář poslal několik žádostí, které jsou datovány 17. ledna, 6. února, 20. února 1863; rekapituluje např. v dopise z 24. července 1863, Srov. tamtéž.

34 „*Řekla mi, že ji Jan Nový jakýsi před mou svatbou potřebovat chtěl, že se ale do ní dostat nemohl.*“ Toto tvrzení Barbora popřela. Srov. tamtéž, protokol manželského soudu, 29. října 1863.

35 Údaj uvádí také znova Josef Sklenář. Srov. tamtéž.

36 Ostatně později byla skutečně realizace lékařského zákroku popřena. Srov. tamtéž, dopis Josefa Sklenáře z 24. července 1863.

„Františku, jak Tě vidím, tak musím plakat, mne rodiče k němu přinutili a já jsem velmi nešťastná“, s hořkostí rekonstruuje události v dopise Josef Sklenář.³⁷

Barbora s ním prý celý rok společně nejedla a tak oprávněně pojal podezření, že jej chce otrávit. Když se jednou vrátil domů po práci (pracoval často mimo jako zednický tovaryš) a najedl se, cítil silné bolesti v oblasti žaludku. Manželka mu ale jen tvrdě odpověděla: „Dobře ti tak, to ti patří!“ Od té doby nabylo jeho zoufalství téměř hmatatelnou podobu a domníval se, že jedině manželský soud v Praze jej může z jeho osobní bídy vysvobodit.

V každém případě 5. března 1863 rozhodl Knížecí arcibiskupský soud v Praze, že manželství Barbory a Josefa Sklenářových je platné. Barbora je z hlediska kanonického práva považována za schopnou, a proto k anulaci není důvod. Manželské spory ale výrok soudu nevyřešil a v srpnu dokonce požádala obec Chlustina farní úřad, aby se do záležitosti manželů Sklenářových opět vložil.³⁸

Celý případ byl znovu otevřen v říjnu 1863. Josef Sklenář znova zopakoval všechny zásadní údaje. Jako důležitý milník byl chápán lékařský zákrok, který Barbora údajně podstoupila u Dr. Tollara. Ten považoval zprvu věc v podstatě za vyřízenou, Barbora byla podle něho v pořádku. Josef, po několika marných pokusech („ve třech nocích“), opět konstatoval manželčinu neschopnost. Zmínku o tom, že by se Barbora mezi tím vrátila do Josefova domu, nenacházíme. Naopak sám Josef udává, že se tak dělo „v obydlí jejich rodičů“. Josef tedy čelí dalšímu neúspěchu – pokolikáté už?

Situaci silně podbarvuje Josefova urputnost, se kterou chce dosáhnout vyřešení svého případu. Ani v této chvíli se nevzdal. Stížnost u Dr. Tollara byla zpočátku neúspěšná, protože ten se nejprve snažil celou záležitost zamluvit. Josef ale jednal jako rozhodný muž se zkušenostmi, absolvoval stání u manželského soudu v Praze a nechce se nechat ukonejšit výmluvami. Jakmile pohrozil, že věc nechá prozkoumat soudními lékaři, Dr. Tollar se lekl a poznamenal: „Ono to je těžké, já myslel, že jí pomohu, ale ona se nechce dát řezat.“³⁹

Cesta k novému soudnímu jednání se otevřela. V říjnu téhož roku se manželé opět sešli v Praze. K lékařskému vyšetření byli přizváni Dr. Josef Maschka a Dr. Gottfried Ritter z Rittersheimu. Soudní jednání bylo zahájeno dopoledne obvyklým protokolem, odpoledne se všichni účastníci sešli v ordinaci Dr. Maschky.⁴⁰ Co se týče zdravotního stavu Barbory Sklenářové, bylo zkonstatováno, že je zdravá a k „vykonání povinnosti manželské úplna

37 NA Praha, APA II., V. Rozvodová řízení z let 1857–1876, inv. č. 1567, kart. 3023, případ Sklenář, dopis Josefa Sklenáře, 16. února 1863.

38 Tamtéž, dopis představenstva obce Chrastiny, 5. srpna 1863.

39 Tamtéž, protokol z jednání manželského soudu, výpověď Josefa Sklenáře, 29. října 1863.

40 Protokol uvádí přesnou adresu – byt Dr. Maschky, na Novém Městě v Praze, č. p. 700–II. Za vyšetření si každý vzal tři zlaté. Tamtéž, protokol z 29. října 1863.

schopná“. S ohledem na detaily uvedené v protokolu byla Barbora zdravá celou spornou dobu a Josef se prostě jen „*málo snažil*“.⁴¹ Stručné rozhodnutí soudu ve prospěch platnosti manželství je datováno dnem 2. listopadu 1863.

V následujících dnech měl farář Antonín Burka za úkol seznámit manžele Sklenářovi s výsledkem soudního jednání. Že jejich případ dávno nezůstal jen záležitostí rodiny či fary, svědčí důkladné reference pátera Burky. K projednání rozsudku se na faru dostavili nejen manželé, ale také starosta a radní. Páter Burka přečetl a vysvětlil rozsudek, poučil a připomenul manželský slib a po všech přestálých peripetiích ke svému uspokojení nakonec konstatoval, že „*tentokráte žádoucí smír mezi těmito manželi jest docílen!*“ Barbora a Josef pak museli veřejně odprosit své rodiče, Josef měl následně urovnat své záležitosti s Dr. Tollarem ze Žebráka. Farář Antonín Burka závěrem svého dopisu vyslovil naději, že „*jmenovaní manželé svorně a spokojeně pospolu žítí budou*“. Záruku vidí v tom, že si už opravili vyhořelý domek a zavázali se bez prodlení také dořešit sporné záležitosti ohledně satební smlouvy a Barbořina věna.

Aby jejich rozhodnutí nezůstalo pouze ve fázi slibů, museli manželé svá rozhodnutí písemně stvrdit do protokolu, který putoval zpátky do Prahy. „*Povězte nám*“, formuluje otázku směrem k Barboře Antonín Burka, „*zda liž s manželem svým Josefem Sklenářem, jak v řeči, tak v skutku, jak v domácnosti, taktéž na veřejnosti, co věrná křesťanská manželka živa býti, domácí práce jak přísluší, bedlivě obstarávat, jej v jeho obživě podporovati, chcete?*“ a zejména, jestli už nikdy nepomyslí na to, že by svého manžela znova opustila a odstěhovala se k rodičům?⁴² Představy o povinnostech řádné manželky jsou na výsost jasné a nepochybné.

Jakými proměnami musel během několika měsíců projít postoj Josefa Sklenáře? Jaké důvody jej přiměly k tomu, že se z urputného žadatele o anulaci sňatku stal zastánce vlastního manželství, který konečně podepsal prohlášení, že chce svou manželku „*věrně milovat a nikdy neopouštět*“? Zdá se, že hybatelem událostí bývají nakonec velmi prozaické důvody. V závěrečném protokolu již není o zdravotním stavu Barbory Sklenářové zmínka. Naopak, jednoznačný prostor je věnován majetkovému vypořádání. Již na počátku bylo naznačeno, že v případě Sklenářových se jednalo o více méně rovnocenný sňatek potomků chalupníků, oba do manželství přinášeli majetek. Barbora ve formě věna, jehož část Josef vyčerpal a v době veřejného sporu, stvrzeného mimo jiné odstěhováním Barbory do rodného domu, musel Špičkovým navracet zpět. A v tom, přibližně v druhé polovině roku 1863, Josefovi vyhořel domek. Možná, že toto živelné neštěstí mohlo manžele přivést

41 Tamtéž, protokol z jednání manželského soudu, výpověď Barbory Sklenářové k vyšetření Dr. Tollara, 29. října 1863.

42 Protokol o výkladu rozsudku manželského soudu v Praze ze dne 2. listopadu, fara Praskolesy, 6. listopadu 1863.

znova na společnou cestu. Tomáš Špička také stál o urovnání sporu, klid a zázemí pro svou dceru. Nový začátek symbolizoval nový dům (Chlustina č. 51), kde se Barbora stala spolumajitelkou a Josef dostal zpět část věna.⁴³ Zdá se, že oba byli odhodláni začít znova a překonat předchozí rozpory. Zdravotní stav Barbory se nakonec ukázal být skutečně dobrý, protože manželům Sklenářovým se v rozmezí let 1864 až 1876 postupně narodily čtyři děti.⁴⁴

Závěr

Případ manželů Sklenářových, ale i jiné výše zmíněné případy, dotvářejí (a mnohdy přetvářejí) naše současné představy o manželství 19. století. Samotný fakt, že manželství bylo i v minulosti provázeno závažnými spory, snad není překvapením. Mnohdy ale manželé nebo příbuzní spory skrývali uvnitř rodiny či s naprostou jistotou převážily ekonomické zájmy rodin nad nesrovnalostmi a instituce manželství zůstala navenek nedotknutelná. Ve většině případů se jednoduše nedochoval pramen, který by specifické a mnohdy velmi subtilní manželské problémy dokládal.

Společenská, ekonomická a politická situace 2. poloviny 19. století v Čechách umožnila obyvatelstvu postupně využívat nové možnosti, jak získávat vzdělání, práci a životní zkušenosti. Svobodný pohyb obyvatelstva za prací, intenzivní fluktuace informací a v důsledku toho rozšiřování myšlenkového okruhu venkovského obyvatelstva zřejmě přispěl i k novému pohledu na manželství.

V případě manželů Sklenářových i Šůchových žili manželé určitou dobu odděleně, i když s tímto stavem druhá strana nesouhlasila. Ovšem míra tolerance okolní společnosti je ve srovnání s 1. polovinou 19. století výrazně větší a zejména pak ve srovnání s obdobím před vydáním Všeobecného občanského zákoníku. Není ovšem řečeno, že okolí rozvrácená manželství beze zbytku tolerovalo, chápalo či podporovalo vzdorování jednoho z manželů a vzpírání se společnému soužití.

Význam lékařských vyšetření pro výsledky soudních řízení si vyžaduje samostatný komentář. Lékařský věda je v této době již natolik pokročilá, že expertízy podané lékaři na vyžádání soudu jsou chápány jako nevyvratitelné. Tato lékařská vyšetření sloužila jako

43 Protokol informuje také o výši věna (420 zlatých rakouské měny) a části, kterou Josef vrátil Špičkovým (200 zlatých). Srov. tamtéž, protokol o výkladu rozsudku manželského soudu v Praze ze dne 2. listopadu, fara Praskolesy, 6. listopadu 1863.

44 Syn Josef Sklenář (narozen 3. srpna 1864), dcera Marie Sklenářová (narozena 24. ledna 1867), srov. SOA Praha, Sběrka matrik středních Čech, Římskokatolická církev, Praskolesy (Chlustina), matrika narozených, 1853–1867, s. 272, 331; dále dcera Kateřina Sklenářová (narozena 20. října 1872) a syn Bedřich Sklenář (narozen 27. února 1876), srov. SOA Praha, Sběrka matrik středních Čech, Římskokatolická církev, Praskolesy (Chlustina), matrika narozených, 1867–1865, s. 109, 184.

základní podklad pro formulaci rozsudků. Struktura jednotlivých závěrečných soudních zpráv jednoznačně odkazuje na lékařské zprávy a argumentuje jejich obsahem. Lékařský slovník je ovšem ponechán stranou. Manželům je sdělen pouze základní rozklad problému tak, aby mu porozuměli, a rozsudky navíc doplňovala instrukce vybízející faráře, aby obsah dotyčným náležitě vysvětlil. Přizvání lékařů k šetření svědčí o modernizaci církevního soudnictví, zároveň v tom můžeme vidět také nutnost související se službou státu, neboť ve sledované době zastupovaly církevní soudy ve věcech manželských sporů také stát. Stát přirozeně podporoval používání rozvinutých vědeckých metod. Bez povšimnutí ale nesmí zůstat fakt, že katolická církev vždy hájila nedotknutelnost instituce manželství ve smyslu „co Bůh spojil, člověk nerozlučuje“. V praxi to znamenalo, že obhajovat legitimitu sňatků chápala jako svůj výsadní úkol s použitím všech dostupných prostředků.

Summary

Marital Disputes before the Court. The Reality of Marriage in the Judicial Acts of the Prague Archbishopric in the 1860s

The study reflects selected matrimonial disputes of the 1860s and derives from the court records of the Prague archbishopric. The introduction briefly outlines the legal framework of marriage during the 19th century. The second part deals with the principles of engagement disputes and shows several illustrative cases. The next section focuses on two complicated disputes. The first one is the argument between Mr and Mrs Šůcha, in whose centre there was a serious venereal disease, and eventually, the wife left her husband. The second dispute, between Mr and Mrs Sklenář, whose central issue was the inability to have sexual intercourse on the part of the wife, is the example

of an application for nullifying marriage. The dispute lasted more than a year and ended with the reconciliation of the couple and the reconciliation of both the families. Matrimonial disputes took place mostly in countryside. But through the parish offices, the participants were in connection with the archbishop marriage court in Prague. The functioning of the ecclesiastical tribunal in Bohemia in the 1860s is partially outlined in the study, too. The given cases are an attempt to examine everyday marital life, the existence of violence, respect to authorities and the attitude of a village to marital conflicts.